

Marlena ZABORNIAK

Zespół Szkół nr 18 w Warszawie, Polska

Ponadgimnazjalne szkolnictwo zawodowe. Wymagania i ograniczenia

Wstęp

Szkolnictwo zawodowe w okresie dynamicznego rozwoju gospodarczego i przekształceń społeczno-gospodarczych wymaga skutecznych działań podejmowanych zarówno przez dyrektorów szkół, jak i podmioty zewnętrzne. Wynika to nie tylko z komercjalizacji usług edukacyjnych, ale również jest to warunek niezbędny do wykreowania nowoczesnej szkoły zawodowej – szkoły pozytywnego wyboru.

Perspektywiczne spojrzenie na system edukacji, jej rolę i funkcje wymaga uwzględnienia relacji typu: gospodarka – rynek pracy – system edukacji, z tendencją do skrócenia czasu reakcji na zmiany społeczne, poprzez relację typu: gospodarka – system edukacji.

Niezmiernie ważne jest – również w oddziaływaniach społecznych i gospodarczych – przejście od zmian ilościowych do jakościowych, integracja szkolnego systemu kształcenia zawodowego z systemem pozaszkolnym, dostosowanie oferty edukacyjnej do rynku pracy oraz europejski kontekst rozwoju gospodarczego, z uwzględnieniem przepływu pracowników, zwłaszcza w krajach Unii Europejskiej [Kwiatkowski 2001].

1. Podstawa prawna

Podstawowym aktem prawnym regulującym sprawę oświaty w Polsce, w tym również szkolnictwa zawodowego jest ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty [DzU z 2004 r., nr 256, poz. 2572 z późn. zm.].

Ustawa ta przewiduje możliwość zakładania i prowadzenia szkół kształcących w zawodach nie tylko przez jednostki samorządu terytorialnego, inne osoby prawne, osoby fizyczne, ale również przez właściwego ministra. Przy czym zakładanie i prowadzenie szkół zawodowych, z wyjątkiem szkół i placówek o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, należy do zadań własnych powiatu [Ustawa o systemie oświaty... 1991].

2. Realizacja kształcenia zawodowego

Reforma szkolnictwa zawodowego wymusza na dyrektorach szkół oraz placówek oświatowych konieczność wprowadzenia zmian m.in. dotyczących form i metod kształcenia. Kształcenie zawodowe w szkolnictwie ponadgimnazjalnym

może być realizowane w formie przedmiotowej lub modułowej, która wymaga przede wszystkim: zmodyfikowanych programów nauczania uwzględniających nowe rozwiązania technologiczne i rozwój umiejętności kluczowych uczniów, rozwiązań formalno-prawnych dotyczących m.in. zatrudniania specjalistów w danej branży, nowoczesnej bazy techniczno-dydaktycznej, systematycznego uwzględniania wymagań rynku pracy, systemu szkoleń dla dyrektorów oraz nauczycieli „zawodowców”, wykorzystywania nowoczesnych i atrakcyjnych dla uczniów narzędzi dydaktycznych [Goźlińska 2013].

Niezwykle ważny w szkolnictwie zawodowym jest rachunek ekonomicznej efektywności uwzględniający: uwarunkowania różnego typu, np. społeczne, materialne, zasoby ludzkie, metody zarządzania, zasoby finansowe, wykorzystanie technologii informatycznych i informacyjnych, „dzielenie się przywództwem”, ale również – z pozycji ucznia, np.: cechy osobowościowe, predyspozycje psychofizyczne, umiejętności interpersonalne, umiejętność korzystania z oferty zajęć pozalekcyjnych czy akademickich.

W kształceniu zawodowym niezwykle ważna jest praktyczna nauka zawodu, której celem jest jak najlepsze przygotowanie uczniów do sprawnego działania w procesie produkcyjnym, handlowym lub usługowym.

Może się ona realizować w formie zajęć praktycznych i/lub praktyk zawodowych organizowanych przez szkołę, które mogą odbywać się w: placówkach kształcenia ustawicznego (CKU), placówkach kształcenia praktycznego (CKP), warsztatach szkolnych, pracowniach szkolnych, u pracodawców, w indywidualnych gospodarstwach rolnych [Ustawa o systemie oświaty... 1991].

Do rzadkości w szkołach zawodowych należą innowacje i eksperymenty pedagogiczne mające istotny wpływ na organizację procesu kształcenia zawodowego. „Innowacją pedagogiczną” jest nowatorskie rozwiązanie programowe, organizacyjne lub metodyczne, natomiast „eksperymentem pedagogicznym” są działania służące podnoszeniu skuteczności kształcenia w szkole, poprzez modyfikację warunków, zajęć edukacyjnych czy treści nauczania prowadzonych pod opieką jednostki naukowej [Rozporządzenie Ministra Edukacji w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki 2002].

Badania przeprowadzone przez GfK Polonia wykazały, że zaledwie jedna czwarta szkół kształcących w zawodach oraz jedna trzecia CKP wprowadziła innowacje pedagogiczne, opierające się głównie na nowatorskich rozwiązaniach programowych oraz organizacyjnych, eksperymenty pedagogiczne zaś należą do rzadkości [Goźlińska 2013].

W latach 2003–2006 w Krajowym Ośrodku Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej (KOWEZiU) zostały opracowane standardy wyposażenia dla 148 zawodów, które nie są obowiązkowe, ale mogą być wykorzystane do zapewnienia odpowiedniej jakości procesu kształcenia zawodowego czy wyposażenia pracowni kształcenia zawodowego.

Uważa się, że rozwój i aktualizacja standardów powinny służyć w większym stopniu konstruktywnemu wsparciu niż kontrolowaniu i opierać się na zasadzie zapewnienia jakości, czyli zarządzaniu jakością [Kwiatkowski, Symela 2001].

Wśród pozytywnych zmian, jaką była reforma szkolnictwa zawodowego, należy także wyróżnić nową klasyfikację zawodów szkolnictwa zawodowego oraz nową podstawę programową kształcenia w zawodach, która obowiązuje od roku szkolnego 2012/2013 [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawowych warunków niezbędnych do realizacji przez szkoły i nauczycieli zadań 2010].

Aktualnie obowiązująca klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego zawiera 199 zawodów, przy czym kształcenie zawodowe w Polsce realizują również pracodawcy będący rzemieślnikami, kształcący w 103 zawodach, z czego 53 zawody są zawodami ujętymi w klasyfikacji szkolnej [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego 2007].

Badania przeprowadzone przez GfK Polonia pokazały, że zdecydowanie najlepiej wyposażone w środki dydaktyczne były centra kształcenia praktycznego oraz technika [Goźlińska 2013].

Jednym z czynników wytwórczych koniecznym do wykorzystania w pełni środków dydaktycznych jest praca kadry nauczycielskiej. W szkołach zawodowych w Polsce zatrudnia się oprócz nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących również nauczycieli zawodowych przedmiotów teoretycznych oraz nauczycieli praktycznej nauki zawodu. Ponadto u pracodawców oraz w indywidualnych gospodarstwach rolnych funkcjonuje grupa instruktorów praktycznej nauki zawodu [Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych ustaw].

Dyrektor szkoły i placówki prowadzącej kształcenie zawodowe może zatrudnić specjalistów – a więc osoby niebędące nauczycielami, posiadające jednak specjalistyczne przygotowanie merytoryczne – na podstawie Kodeksu pracy, ustalając dla niej wynagrodzenie na poziomie nauczyciela dyplomowanego. Wymagana jest jednak zgoda organu prowadzącego [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawowych warunków niezbędnych do realizacji przez szkoły i nauczycieli zadań 2010].

3. Egzamininy zawodowe

W szkolnictwie zawodowym niezmiernie ważne jest przygotowanie uczniów do zewnętrznych egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe (egzamininy zawodowe), przy czym zdecydowana większość deklaruje przystąpienie do nich.

Najczęstsze powody nieprzystąpienia do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe podawane przez uczniów to: brak jego przydatności u osób chcących kontynuować naukę na uczelniach, wysoki próg zaliczeniowy (75% z części praktycznej) oraz niewymagalność dyplomu przez pracodawców.

Jak wykazują badania, trzy czwarte uczniów szkół zawodowych na ogół chce dalej się kształcić, często podejmując pracę zarobkową [Goźlińska 2013].

Do roku szkolnego 2012/2013 uczeń mógł przystąpić do egzaminu zawodowego po ukończeniu szkoły i po zakończeniu egzaminów maturalnych, czyli dopiero w czerwcu. W roku szkolnym 2013/2014 oraz 2014/2015 według „starej formuły” przystąpią do niego uczniowie klas czwartych. Egzamin potwierdzający kwalifikacje zawodowe według ww. formuły, przeprowadzany przez właściwą okręgową komisję egzaminacyjną (OKE), uwzględniający standardy składał się z dwóch etapów:

- pisemnego, w formie testu sprawdzającego wiadomości i umiejętności, składającego się z dwóch części:
  - a) pierwszej – właściwej dla kwalifikacji w danym zawodzie; zalicza 50%,
  - b) drugiej – związanej z zatrudnieniem i działalnością gospodarczą; zalicza 30%,
- praktycznego – sprawdzającego praktyczne umiejętności z zakresu kwalifikacji w danym zawodzie; zalicza 75%.

Oprócz dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe OKE wydaje również suplement EUROPASS.

Według „nowej formuły”, uczniowie szkół zawodowych rozpoczynających w niej naukę od 2012/2013, realizujący zmienioną podstawę programową kształcenia zawodowego, przystępują do kilku egzaminów z kwalifikacji zawodowych w ciągu całego cyklu nauki. Przez kwalifikację w zawodzie należy rozumieć wyodrębniony w danym zawodzie zestaw oczekiwanych efektów kształcenia, których osiągnięcie potwierdza świadectwo wydane przez OKE po zdaniu egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie w zakresie jednej kwalifikacji. Dopiero zdanie wszystkich egzaminów z wymaganych kwalifikacji w zawodzie gwarantuje otrzymanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych 2012].

4. Jakość pracy szkoły

Celem nakładów środków publicznych powinno być jak najlepsze wykonywanie zadań edukacyjnych przez szkoły, w tym szkoły realizujące kształcenie zawodowe. Zadania te to przede wszystkim: modernizacja budynków szkolnych, wyposażenie szkół, a więc pracowni i laboratoriów, wynagrodzenie kadry dydaktycznej oraz współpraca z przedsiębiorstwami w zakresie praktyk zawodowych. Wymienione czynniki dotyczą kontekstu ekonomicznego, jednak efektywność pracy szkół oceniana jest na podstawie wewnętrznego i zewnętrznego mierzenia jakości.

Porównanie zdawalności absolwentów różnych szkół kształcących w zawodzie możliwe jest dopiero od 2002 r., kiedy to wprowadzono system egzaminów

zewnętrznych nadzorowany przez Centralną Komisję Egzaminacyjną (CKE) poprzez OKE, przy czym większość szkół czy centrów kształcących w zawodzie jest jednocześnie ośrodkami egzaminacyjnymi.

5. Problemy szkolnictwa zawodowego

Efektywność kształcenia zawodowego jest ograniczona problemami, które należy rozwiązać w przyszłości, takimi jak:

- nienadążanie za zbyt zmiennymi potrzebami na rynku pracy,
- brak rzeczywistego doradztwa zawodowego w gimnazjach,
- brak należytej współpracy pomiędzy:
  - a) nauczycielami przedmiotów zawodowych, w tym wymiany doświadczeń, często spowodowane nadmiernym obciążeniem dokumentacją szkolną,
  - b) dyrektorami szkół a pracodawcami, placówkami naukowo-badawczymi bądź instytucjami rynku pracy,
- stereotypy na temat szkolnictwa zawodowego,
- niedostateczne dofinansowanie szkół zawodowych,
- upolitycznienie edukacji w Polsce,
- brak spójnej wizji, należytej wymiany informacji czy wspólnie podjętych działań pomiędzy Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwem Gospodarki oraz Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej,
- brak koniecznych zmian systemowych dotyczących np. mechanizmów zachęcających zakłady pracy do przekazywania środków wytwórczych do szkół i placówek oświatowych,
- nieuwzględnianie przez szkoły zawodowe nowych rozwiązań technicznych i technologicznych wprowadzanych w przedsiębiorstwach,
- niekorzystny trend demograficzny, a co za tym idzie, likwidowanie szkół lub ich reorganizacja,
- wysoki koszt jednostkowy kształcenia zawodowego uczniów,
- fakt, iż „pedagogika pracy, jak i relacje między edukacją a rynkiem pracy oraz jakość edukacji zawodowej nie cieszą się zainteresowaniem ludzi młodych” [Linert 2014].

Podsumowanie

Można przyjąć, że do „walki” z ww. ograniczeniami oraz do wyzwań stojących przed polskim szkolnictwem zawodowym należą m.in.:

- większy nacisk na przygotowanie fachowej kadry dydaktycznej, nowoczesnej i otwartej na innowacje, a przy tym znającej problemy i potrzeby gospodarki,
- większa mobilność i zdolność do reagowania na potrzeby rynku pracy,
- większa rola przywództwa edukacyjnego,
- większe nakłady finansowe i rzeczowe, np. wykorzystując projekty UE.

Literatura

- DzU z 2004 r., nr 256, poz. 2572 z późn. zm.
- Goźlińska E. (2013), *Stan szkolnictwa zawodowego w polsce – raport*, Warszawa.
- Kwiatkowski S.M. (2001), *Kształcenie zawodowe. Dylematy teorii i praktyki*, Warszawa.
- Kwiatkowski S.M., Symela K. (2001), *Standardy kwalifikacji zawodowych. Teoria. Metodologia. Projekty*, Warszawa.
- Linert S. (2014), www.cdie-wloclawek.pl/.../rola%20ksztalcenia%20zawodowego.pdf (24.05.2014).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawowych warunków niezbędnych do realizacji przez szkoły i nauczycieli zadań (17.12.2010).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (24.02.2012).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki (09.04.2002).
- Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (26.06.2007).
- Ustawa o systemie oświaty (07.09.1991).
- Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych ustaw (19.03.2009).

Streszczenie

W artykule przedstawiono obecny kształt ponadgimnazjalnego szkolnictwa zawodowego, ze szczególnym uwzględnieniem wymagań rynku edukacyjnego. Wskazano również ograniczenia, które uniemożliwiają odpowiednią jakość szkolnictwa zawodowego.

Słowa kluczowe: szkolnictwo zawodowe, rynek edukacyjny, kwalifikacje zawodowe.

Secondary education training. Requirements and restrictions

Abstract

The article presents the current shape of upper secondary vocational education, with particular emphasis on the requirements of the education market. It also identifies constraints that hinder the quality of vocational education.

Key words: vocational education, the education market, the professional qualifications.